

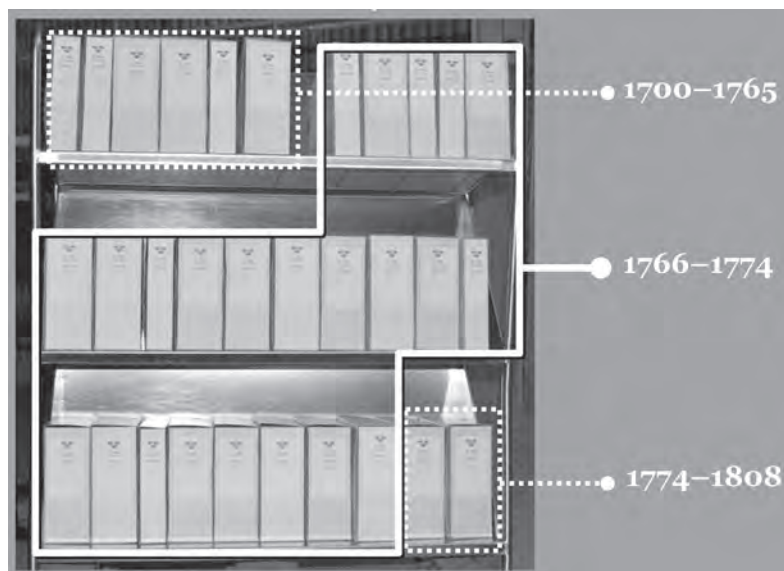
JONAS NORDIN

Ett år med fritt ord

*En personlig betraktelse över det svenska tryckfrihets-
året 2016*

Hösten 2012 avlade Sveriges riksdags utbildningsutskott ett studiebesök på min arbetsplats, Kungliga biblioteket i Stockholm. Jag hade blivit ombedd att hålla en kort introduktion med exempel ur bibliotekets samlingar och valde att koncentrera mig på material som illustrerar riksdagens historia. Bland annat visade jag ett fotografi av den ämnesordnade samlingen av politiska pamfletter från 1700-talet. Genom dessa pamfletter bedrevs politisk opinionsbildning och framfördes argument i olika sakfrågor. De är vanligen kortfattade – fyra, åtta, sexton, trettiotvå sidor, sällan mer – och de gavs företrädesvis ut i samband med riksdagarna, som sammankallades vart tredje år under frihetstiden (1719–1772). Den bild jag visade åskådliggör med pedagogisk tydlighet de radikala politiska förändringar som ägde rum under seklet. På Kungliga biblioteket samlas detta material i kapslar och varje kapsel innehåller ett femtiotal pamfletter. För de första sextiofem åren, 1700–1765, ryms den samlade mängden i sex kapslar. För de sex åren 1766–1772 fyller pamfletterna hela tjugotre kapslar, medan det följande kvartsseklet fram till 1809 får plats i blott två kapslar. Detta enkla mått vittnar om att seklets andra halva innehöll dramatiska omvälvningar och jag frågade mina åhörare vad som hade skett i Sveriges politiska historia år 1766. Av de cirka tjugofem närvarande riksdagsledamöterna var det ingen som tordes ha en gissning. När jag då nämnde att Sveriges första tryckfrihetsförordning utfärdades det året var det flera som nickade skamset igenkännande, men resultatet var ändå talande.¹

1. Jag har refererat den här historien förut i 'Forsskål lade grunden för det fria ordet', *Svenska Dagbladet* 11.7.2013.

I Kungliga bibliotekets ämnesordnade samling av politiska pamfletter från 1700-talet illustreras effekten av 1766 års tryckfrihetsförordning på ett handgripligt sätt. Samma förändring är synlig även i den ekonomiska debattlitteraturen.

Dessa riksdagsledamöter bär det yttersta ansvaret för svensk utbildningspolitik, och jag tror inte att de är mindre bildade än den genomsnittlige medborgaren. Tvärtom är de förmodligen ganska representativa för hur det historiska kunskapsläget generellt ser ut i dagens Sverige. Man minns ett och annat från skolans undervisning, men för många, kanske de flesta, är kunskaperna slumrande och tämligen passiva. Naturligtvis besitter många i stället andra viktiga kunskaper. Men med detta sagt är det beklagligt att 1766, detta märkesår i framväxten av det demokratiska samhället, är så lite känt. Om man i valfri församling frågar om några utvalda år som handlar om kungar och krig – 1521, 1632, 1658, 1718, 1809, 1905 – så får man alltid fler händer i luften.

1766 års tryckfrihetsförordning i svenska läromedel

Att Sveriges tidiga tryckfrihetshistoria är obekant för många blir begripligt när man studerar hur den har beskrivits i läromedlen för gymnasieskolan. En granskning av några av de vanligaste historieböckerna som använts i undervisningen de senaste decennierna ger en bitvis

märklig bild. I somliga nämns över huvud taget inte 1766 års tryckfrihetsförordning.² I andra är skildringen helt felaktig:

Gustav III inledde sin regering med en mängd sociala och rättsliga reformer i upplysningstidens anda. [...] Tryckfrihet och ökad religionsfrihet infördes.³

Sanningen är ju att Gustav III efter statskuppen 1772 rev upp många av de radikala sociala och rättsliga reformer som genomdrivits i frihetstidens slutskede. I praktiken avskaffade han tryckfriheten genom att ställa den under kunglig kontroll, något som är direkt mätbart i mängden publicerade trycksaker.

I en av de mest använda läroböckerna, *Epos*, nämns förvisso tryckfrihetsförordningen, men utan någon verklig nerv:

Sedan Karl XI:s envälde censurerades alla skrifter innan de trycktes. En särskild ämbetsman, censorn, skulle granska texterna. Men vad skulle godkännas? Under frihetstiden blev detta i hög grad godtyckligt, och censuren utnyttjades i partipolitiskt syfte. Censorn tillhörde hattpartiet och förbjöd mösspartiets stridsskrifter. 1766 lyckades dock mössorna driva igenom en tryckfrihetslag, och censorn avskaffades. Tryckfriheten blev oinskränkt med undantag vad gällde religionen, statskicket och kungahuset. En motsvarande frihet fanns vid denna tid endast i Storbritannien och Nederländerna.⁴

Beskrivningen är för all del korrekt men skäligen teknisk och den ger ingen förståelse för tryckfrihetsförordningens vidare betydelse. Den missar dessutom innebörden av en *lagfäst* tryckfrihet. Att de bägge sistnämnda länderna saknade effektiv förhandscensur gav inte automatiskt en fri press och de begränsningar som fanns på det fria ordet tillämpades godtyckligt. Just därför hade dessa länders lösningar avvisats av det lagutskott som förberedde frågan i Sverige. Man ville ha tydligt utstakade gränser för det fria ordet. Risken att makthavarna missbrukade sin ställning och vidtog åtgärder mot misshagliga skrifter skulle elimineras genom en så kallad exklusivitetsprincip: endast de undantag för tryckfriheten som redovisades i förordningen skulle kunna utgöra grund för rättsliga åtgärder. Detta legalistiska förhållningssätt var frukten av en djup ideologisk övertygelse och skilde på

-
2. Göran Graninger, Sven Tägil & Kjell-Åke Carlsson, *Vägar till nuet. Från forntiden till våra dagar. Historia för gymnasieskolan* (Uppsala 1992), jfr s. 156–161.
 3. Sten Elm & Birgitta Thulin, *Epok. Historia*, [även utgiven som *Historia. Gymnasieskolan. Kurs A*] (Malmö 1995), s. 164.
 4. Robert Sandberg m.fl., *Epos. Historia. För gymnasieskolans kurs A och B. Fjärde upplagan* (Stockholm 2012), s. 247.

ett väsentligt sätt ut den svenska tryckfriheten från hur det såg ut i andra länder också under den följande perioden.

Men även när skolböckerna försöker sätta in lagstiftningen i ett större sammanhang kan det bli märkligt. ”År 1766 drev mössorna igenom en förordning om tryckfrihet – en för tiden mycket radikal reform”, sägs helt riktigt i *Perspektiv på historien*. Den kontext som målas upp i det följande stycket är emellertid allt annat än positiv:

Politiken blev mot slutet av frihetstiden allt hätskare. I pamfletter svartmålade motståndarna varandra och vid riksdagarna växlade partierna allt hastigare vid makten. Detta gav upphov till ett utbrett politikerförakt.⁵

Den strid om stärkta civila rättigheter som präglade frihetstidens slutskede gav upphov till bitvis ganska oförsonliga politiska strider och de radikala förslagen omfattades ingalunda av alla. I historiens backspegel råder det dock ingen tvekan om vilken sida som var framåtsyftande i den ideologiska kraftmätningen, och när denna kamp inte diskuteras i ett vidare sammanhang (där det finns beröringspunkter med den amerikanska självständighetskampen och den franska revolutionen) så förlorar man begreppet om 1700-talets stora betydelse för framväxten av en modern världsbild. När tryckfrihetsförordningen kopplas ihop med partistrider och politikerförakt blir det i stället en bekräftelse av den verklighetsbeskrivning som den reaktionäre Gustav III på sin tid ville torgföra.

Omfånget och djupet i historieundervisningen skiljer sig i Sverige mellan de olika studieprogrammen. I rättvisans namn ska därför framhållas att det i samma läromedelsserie ingår en kulturhistorisk läsebok för de studieförberedande programmen. Där får tryckfriheten en annan inramning:

Vid denna tid skapades de första politiska partierna i Sverige: *Hattarna* och *Mössorna* och det förekom en livlig politisk debatt. Pamfletter, karikatyrer och hemliga handskrifter spelade här en stor roll. Under större delen av frihetstiden fanns ingen tryckfrihet i Sverige. Den infördes 1766, avskaffades igen efter Gustav III:s statskupp 1772 och återkom sedan 1809. Men skrifterna trycktes i hemlighet och spreds mellan vänner och på kaffehus, som hade blivit det främsta stället för politisk diskussion.⁶

5. Hans Nyström, Lars Nyström & Örjan Nyström, *Perspektiv på historien. A bas* (Malmö 2008), s. 157.

6. Lars Nyström m.fl., *Perspektiv på historien. Kulturhistoria* (Malmö 2014), s. 214.

Här får alltså samma pamflettlitteratur en mer neutral beskrivning – *hätsk* har blivit *livlig* – men tryckfrihetens betydelse nedtonas eftersom samma material lika gärna kunde spridas på hemliga vägar. Vilka idéer som utväxlades i de politiska diskussionerna framgår fortfarande inte. Det klargörs i stället i en annan bok, *Människan genom tiderna*:

I sitt program anknöt mössorna till de radikala tongångar som gjorde sig gällande på kontinenten. Man angrep adelns privilegier. Man kritiserade ämbetsmannaväldet. Man genomförde också en tryckfrihetsförordning (1766) och avskaffade censuren. Folk fick rätt att ta del av alla offentliga handlingar. Så uppstod en rad nya tidningar, tidskrifter och politiska skrifter, och den politiska debatten intensifierades.⁷

Här nämns också offentlighetsprincipen, som på många sätt var det mest radikala inslaget i tryckfrihetsförordningen och enligt många historiker dess egentliga huvudsyfte. Det fanns en tydlig koppling mellan yttrandefrihet och politisk granskning som på gott och ont har präglat svensk tryckfrihetslagstiftning allt sedan dess. En konsekvens som ofta lyfts fram av kritiker är att den givit etablerade mediehus en mycket stark ställning som gör det svårt för enskilda som hängt ut i pressen att få upprättelse. När i gengäld kunskapen brister om offentlighetsprincipens funktion och mångsekelgamla rötter blir den också svårare att försvara i tider då modern teknik och överväganden kring inre och yttre säkerhet ställer oss inför nya utmaningar.

Slutligen ska lyftas fram två läromedel som utifrån förutsättningarna ger goda och utförliga skildringar av bakgrund och konsekvenser. Boken *Alla tiders historia* har använts under lång tid – jag hade den själv när jag gick i gymnasiet på 1980-talet. Här sätts tryckfrihetsförordningen in i ett både samhälleligt och juridiskt sammanhang:

En fri debatt förutsätter yttrandefrihet. Detta insåg man i frihetstidens Sverige. År 1766 gav oss de yngre mössorna vår första tryckfrihetsförordning. Den gjordes till grundlag och kunde därmed inte så lätt ändras. Censuren, dvs granskningen i förväg, avskaffades nu utom för religiösa skrifter. Denna tryckfrihet i rent modern mening fick till följd att debatttemperaturen steg och en stor mängd skrifter i alla möjliga ämnen spreds i landet.⁸

7. Torbjörn Norman m.fl., *Människan genom tiderna. Historia för gymnasiet. A-kursen* (Stockholm 2003), s. 192.

8. Hans Almgren, Börje Bergström & Arne Löwgren, *Alla tiders historia. Grundbok i historia för gymnasieskolan*. Femte omarbetade upplagan (Malmö 2005), s. 187.

Det jag kan invända mot är valet av personligt pronomen ("oss", "vår") i skildringen av historiska fenomen. Detta strider mot grundläggande historisk kausalitet och bidrar till en form av konstruerad tillhörighet som inte med nödvändighet omfattas av alla skolelever. Till pluskontot ska föras beskrivningen av Gustav III:s roll i sammanhanget:

Gustav III ersatte mössornas tryckfrihetsförordning med en ny förordning, som inskränkte tryckfriheten. Boktryckarna blev ensamma ansvariga för alla tryckfrihetsbrott och vågade därför inte trycka skrifter som riskerade åtal. Tryckfriheten ersattes av en boktryckarcensur.⁹

Den redan refererade *Epos* kom nyligen ut i en bearbetad upplaga, föranledd av en gymnasiereform 2011. I en särskild faktaruta får tryckfrihetsförordningen en helt annan och långt fylligare beskrivning än tidigare. Först berättas om informationskontrollen i äldre tid och jämförelser görs med moderna diktaturer. Institutionella och kulturella faktorer som främjar en fri åsiktsbildning berörs, om än kortfattat. Skildringen kommer därefter in på den svenska tryckfriheten:

I Sverige införde riksdagen en tryckfrihetsförordning 1766. Genom den nya lagen fick Sverige den mest långtgående tryckfriheten i Europa, till och med jämfört med Storbritannien. Det var inte tillåtet att smäda Gud eller kungen, och inte heller att störa rikets relationer till andra stater, men i övrigt fick det mesta tryckas.¹⁰

Därpå nämns att förordningen tillät publicering av offentliga handlingar och att det innebar "början på den offentlighetsprincip som fortfarande gäller, och som går betydligt längre i Sverige än i de flesta andra länder även inom EU". Gustav III:s inskränkningar tas likaså upp. Även om förändringarna beskrivs som "inte så stora" fick de till följd en kraftig minskning av tryckta handlingar, sägs det. I en bildtext introduceras därtill censorsämbetet och begreppet imprimatur förklaras. På senare år har temat alltså uppgraderats och fått en helt annan vikt i somliga historieböcker. Denna förändring ska framhållas för att sätta den följande berättelsen i sitt rätta ljus. Det blir en personlig betraktelse av olika händelser under tryckfrihetsåret 2016. Att mina egna aktiviteter får en framträdande plats beror på min utsiktspunkt. Jag vill inte förringa de viktiga insatser som andra människor gjort, men dem har jag av naturliga skäl inte samma inblick i.

9. Almgren, Bergström & Löwgren, *Alla tiders historia*, s. 195.

10. Per-Arne Karlsson m.fl., *Epos. Historia 1b* (Stockholm 2012), s. 71.

Planer på ett tryckfrihetsår

Någonstans kring mötet med utbildningsutskottet väcktes tanken hos mig på en mer omfattande upplysningskampanj om den svenska tryckfriheten. Inom några år, 2016, inföll ju 250-årsjubileet av inte bara Sveriges, utan rentav världens första lagfästa tryckfrihet. Min inspiration kom i hög grad från den skotske juristen David Goldberg, som arbetat internationellt med informationsfrihet sedan 1980-talet. FOI, *Freedom of Information*, är den engelska term som närmast motsvarar den svenska offentlighetsprincipen, och Sverige utmärker sig internationellt genom en lagstiftning med rötter i 1700-talet. Först 1951 fick Finland som andra land i världen (återigen) en lagstiftning som reglerar detta område. År 2016 hade 112 av FN:s medlemsstater antagit lagar eller regler kring FOI.¹¹ Sverige har således en osedvanligt lång tradition att falla tillbaka på i sammanhanget och har intresserat de juridiska experterna. På en konferens i Budapest 1992 fick David Goldberg för första gången höra namnet Peter Forsskål, som intar en rangplats i svensk och finsk tryckfrihetshistoria. Sedan dess har Goldberg lagt mycket energi på att sprida kunskap om Forsskål och hans gärning. Han lät verkställa en utgivning och översättning till engelska

Den Helsingforsfödde Peter Forsskål (1732–1763) var en stridbar förkämpe för tryckfrihet. Kungliga biblioteket och andra aktörer har kanske varit lite väl framgångsrika med att lyfta fram hans insatser. Inte sällan möter man missuppfattningen att det var han som formulerade 1766 års tryckfrihetsförordning.

11. Jfr webbplatsen "Global Right to Information Rating", administrerad av Access Info Europe (AIE) och Centre for Law and Democracy (CLD): rti-rating.org/country-data. Se även "Global Forum for Media Development", gfmd.info (hämtad 3.7.2017).

av skriften *Tankar om borgerliga friheten* från 1759, i vilken Forsskål argumenterade för stärkta civila rättigheter, däribland tryckfrihet. Via webbplatsen peterforsskal.info kan man i dagsläget läsa texten på nitton olika språk i översättningar som tillkommit genom Goldbergs outtröttliga insatser.¹²

Jag kom först i kontakt med David Goldberg 2011 genom tidigare förste bibliotekarien Gunilla Jonsson, som bistått honom med utgivningen av Forsskåls originalmanuskript. Tillsammans beslutade vi 2013 att anordna ett öppet seminarium på Kungliga biblioteket för att uppmärksamma 250-årsminnet av Forsskåls död i Jemen och för att sälja in idén om ett tryckfrihetsår. Eftersom Forsskåls dödsdag inträffade mitt i sommaren, den 11 juli 1753, förlade vi seminariet till en lämplig dag på hösten. Valet föll på den 24 oktober, FN-dagen. Vitterhetsakademien skänkte ekonomiskt stöd till såväl program som ett efterföljande samkväm. Den historiska utgångspunkten var given, men det var viktigt med en aktuell anknytning som visade på frågans bredd och betydelse. Vi var glada över att få just de föredragshållare vi önskade.

Seminariet samlade ett åttiotial deltagare. Efter välkomstadress från riksbibliotekarie Gunilla Herdenberg talade jag om Peter Forsskål och hans tid medan David Goldberg betonade Forsskåls internationella betydelse. Helena Jäderblom, Sveriges domare vid Europadomstolen för mänskliga rättigheter, uppehöll sig vid rättsläget för informationsfriheten i dagens Europa medan Ola Larsmo, författare och ordförande för Svenska PEN, framhöll det fria ordets betydelse och utmaningar. Samtalet och den efterföljande frågestunden modererades av Ove Bring, professor i internationell rätt och ofta rådfrågad som expert i media.¹³ Seminariet avslutades med en plädoajé för ett tryckfrihetsår och jag uttryckte en vision om vad som skulle uppnås: efter ett sådant borde alla normalbildade medborgare få åtminstone någon association när årtalet 1766 kommer på tal; vår förmåga att reflektera över yttrandefrihetens villkor skulle vara väsentligt bättre tack vare intensifierad debatt och ny forskning; alla gymnasieungdomar borde ha grundläggande kunskaper om tryckfrihetsförordningens och offent-

12. Mer information om David Goldbergs arbete på peterforsskal.info. Se även 'Företal' av David Goldberg, i Peter Forsskål, *Tankar om borgerliga friheten. Originalmanuskriptet med bakgrundsteckning/Thoughts on Civil Liberty. Translation of the original manuscript with background* (Stockholm 2009).

13. peterforsskal.info/documents/Stockholm_24October_programme.pdf.

lighetsprincipens utformning samt ha en acceptabel uppfattning om deras bakgrund och betydelse.

Naturligtvis var vi inte ensamma på Kungliga biblioteket att planera inför 2016. Vi visste att man vid Uppsala universitet och på olika håll i Finland planerade aktiviteter, och redan 2013 hade Sveriges riksdag beslutat att uppmärksamma tryckfrihetsjubileet. Förslag om detta hade framförts många år tidigare av dåvarande pressombudsmannen Olle Stenholm (död 2007), senare av Chydeniusstiftelsen i Finland via ordförande Gustav Björkstrand och vice ordförande Sverker Gustavsson, samt av Henrik Bergquist, kansliråd vid Regeringskansliet, tillsammans med Markku Suksi, professor i offentlig rätt vid Åbo Akademi. Ärendet hamnade hos konstitutionsutskottet, som till projektledare utsåg riksdagens tidigare kanslichef Bertil Wennberg, biträdd av Kristina Örtenhed, jur. dr och föredragande i konstitutionsutskottet. Bland beslutade aktiviteter fanns en jubileumsskrift och ett seminarium i Riksdagshusets andrakammarsal.

Till skriften inbjöds jag själv att medverka tillsammans med ett tjugotal kunniga skribenter från Sverige och Finland. Vi hade en första författarträff i september 2014. I redaktionskommittén satt, förutom Wennberg och Örtenhed, två verkliga experter på området: Hans-Gunnar Axberger, professor i konstitutionell rätt vid Uppsala universitet och tidigare bland annat pressombudsman och justitieombudsman, samt förra hovrättsrådet Johan Hirschfeldt, som också varit justitiekansler.¹⁴

Med den planerade boken var behovet av ny kunskapsproduktion till stora delar täckt, men för att nå den breda allmänheten krävdes andra grepp. Konstitutionsutskottet hade några år tidigare uppmärksammat 1809 års författningsverk på liknande sätt, men det hade nog undgått de allra flesta utom en begränsad krets specialister.¹⁵

Efter det lyckade seminariet på Kungliga biblioteket fortsatte jag alltså att bedriva lobbyverksamhet i frågan. Vi hade producerat en kortfattad folder som jag alltid bar med mig och delade ut till alla jag mötte. När jag höll föredrag inledde jag ofta med en harang om tryckfriheten oavsett vilket ämne jag i övrigt skulle tala om.

14. I Sverige är justitiekanslern den ende som har rätt att väcka åtal i tryckfrihetsmål.

15. Margareta Brundin & Magnus Isberg (red.), *Maktbalans och kontrollmakt. 1809 års handlingar, idéer och författningsverk i ett tvåhundraårigt perspektiv* (Stockholm 2009).

Jag var i kontakt med Skolverket för att höra om möjligheterna att sprida information till det uppväxande släktet. En tidigare generaldirektör förklarade att de inte kan agera utan ett regeringsuppdrag och att det knappast var någon mening att försöka gå den vägen före valet, som skulle infalla i september 2014. Om den sittande regeringen gjorde detta till en profilfråga vore den i det närmaste död efter ett eventuellt regeringsskifte, var den varning jag fick. Bäst därför att vänta.

Jag hade redan i detta skede ganska många bollar att hålla i luften och en del föll till marken. Till dem hörde tyvärr skolfrågan. Samtidigt hade jag inget tydligt mandat eller någon bemanning från min arbetsgivare för tryckfrihetsfrågan. Först framemot sommaren 2015 fick jag ett formellt projektledaransvar med budget och administrativt stöd i Kate Parson, kompetent och exekutiv kommunikatör på Kungliga biblioteket.

Den vetenskapliga sidan var viktig att vårda – det var ju den som var min hemmaplan. I slutet av juli 2015 ordnade vi en session kallad ”Sweden’s Ordinance Relating Freedom of Writing and of the Press, 1766–2016”, vid 14th International Congress for Eighteenth-century Studies i Rotterdam. Sessionen leddes av David Goldberg och jag hade föreslagit medverkan av Marie-Christine Skuncke, som hade uppdraget att utreda detaljerna kring tryckfrihetsförordningens tillkomst i riksdagsboken, och den amerikanske idéhistorikern John Christian Laursen, som intresserat sig framför allt för den tidiga danska tryckfrihetsepoken under Johann Friedrich Struensee. Laursens anförande var särskilt spännande eftersom det innehöll skarp polemik mot flera inslag i den brittiske historikern Jonathan Israels teser om den radikala upplysningen och Israel själv dök upp till sessionen. Deras meningsutbyte hölls dock i god akademisk ton. Vid sessionen medverkade även sinologen Lena Rydholm med en diskussion om Kina som föregivet idealsamhälle i upplysningstidens politiska opinionsbildning.

Samordningsinsatser

Jag hade sedan länge skissat på aktiviteter som Kungliga biblioteket kunde arrangera, men för att få det stora genomslag jag önskade krävdes många fler aktörer. Min uppfattning var att ett decentraliserat tryckfrihetsår med många olika röster var det mest kongeniala sättet att uppmärksamma tryck- och yttrandefriheten – det är ju en rättighet som tillhör medborgarna och ett firande borde inte monopoliseras av någon myndighet eller något politiskt organ. Däremot kändes

samordning nödvändigt och det tycktes inte förekomma någon dialog mellan de parter som jag visste arbetade med frågan. Eftersom ingen annan aktör ännu försökt åstadkomma någon samverkan tog jag på mig denna uppgift.

I och för detta bjöd Kungliga biblioteket in till ett upptaktsmöte den 9 september 2015. Inspirationen kom närmast från finländskt håll. Sommaren 2007 kallades jag till ett möte på Utrikesdepartementet under ledning av dåvarande utrikesminister Carl Bildt. Den svenska regeringen hade erfarit att man i Finland ansåg riksklyvningen 1809 vara en viktig historisk händelse som man planerade att uppmärksamma stort när nu två sekler snart förflutit. Det skulle naturligtvis se bra ut, resonerade man från regeringens sida, om även Sverige uppmärksammade detta på lämpligt sätt. Problemet var att det bara var ett halvår kvar innan det så kallade Märkesåret skulle inledas i Finland och det var i detta skede alldeles för sent att inleda några nya stora projekt. Snabbt inkallades en grupp experter och intressenter från akademien, föreningslivet, museivärlden, näringslivet och andra sektorer. Denna församling, som jag själv kallades till i kraft av min tidigare forskning om relationen mellan Sverige och Finland under den gemensamma tiden, gavs benämningen Nationalkommittén för märkesåret 1809 och dess främsta uppgift var väl att informera om pågående aktiviteter av intresse och att själv verka pådrivande inom de verksamhetsfält som representerades. Några egentliga medel fanns inte reserverade för ändamålet. Allt var uppenbart en nödlösning för att skyla över en lapsus i regeringens omvärldsbevakning och planering.

Som det senare berättades för mig hade man i Finland startat i motsatt ände: där hade en motsvarande grupp människor i god tid kallats till en heldagskonferens på Hanaholmens kulturcentrum för att lägga alla tänkbara uppslag på bordet. Från denna palett med idéer utvaldes ett antal som en särskilt sammansatt arbetsgrupp fick planera vidare utifrån. En rejält tilltagen ekonomisk pott var reserverad i statsbudgeten för att bringa förslagen till verkställighet. I Finland var, med andra ord, jästen ordentligt inknädat i degen och inte inkastad i ugnen i efterhand, som i Sverige. Huruvida denna beskrivning stämmer i alla detaljer vågar jag inte ta gift på, men det var en i mina ögon tilltalande bild av hur man kan skapa delaktighet.

Trots god framförhållning hade nu jag och Kungliga biblioteket på ett olyckligt vis hamnat i en liknande tids- och planeringskris röran-

de tryckfrihetsjubileet. Riksdagens bokprojekt rullade på, men av de aktiviteter som planerades på andra håll hördes inte mycket. Förutom tidigare nämnda intressenter visste jag nu att Journalistförbundet, Kulturrådet, Svenska Institutet, Svenska PEN, Svenska Uneskorådet och ytterligare andra hade engagerat sig. Min tanke med stormötet på Kungliga biblioteket var att vi skulle kunna åstadkomma någon form av hybrid av den finska systematiken och den svenska nödlösningen från Märkesåret. De som samlades kunde informera om planerade aktiviteter, få uppslag av varandra och gemensamt inspirera dem som ännu inte hade några konkreta tankar. För att det inte skulle framstå som ett enskilt initiativ från Kungliga bibliotekets sida skickade vi inbjudan tillsammans med Kulturrådet. Vi hade pratat om samarbete redan i samband med Forsskålseminariet och på våren 2015 hade jag kontaktats av Elin Norquist, projektledare vid Kulturrådets avdelning för konst och kultur. Tillsammans tog vi fram en sändlista och utarbetade ett program och en målsättning för dagen.

Vid seminariet presenterade Bertil Wennberg riksdagens planer och jag och Elin Norquist redogjorde för de aktiviteter som våra respektive myndigheter förberedde. Andra presentationer gjordes av Anna Livion Ingvarsson, chef för Gävle Konstcentrum, tillsammans med Bengt Söderhäll från högskolan i samma stad. Gävle var den senaste i raden av Sveriges då fjorton författarfristäder och hade 2014 inlett en tradition med en årlig yttrandefrihetsdag den 2 december. Jag hade tre konkreta förslag på vad mötet skulle leda fram till: skapandet av en gemensam webbplats, framtagandet av en logotyp och inrättandet av en exekutivkommitté som aktivt drog upp verksamheter för tryckfrihetsåret. De två första frågorna uppfattade jag som viktigast och dem kunde Kungliga biblioteket och Kulturrådet ensamt driva vidare så länge vi hade något som kunde uppfattas som ett mandat från den större församlingen. Den senare frågan var beroende av att övriga representanter var beredda att lägga ned ett aktivt arbete på en gemensam sak. Om kommittén förföll fick vi förlita oss helt på en nätverksbaserad modell, vilket inte behövde vara en sämre lösning. Men i det fallet krävdes någon form av gemensam kommunikationskanal som det var enkelt för olika intressenter att ansluta sig till.

Vid det välbesökta mötet påpekade flera medverkande att 2016 var särskilt välvalt som tryckfrihetsår. Förutom den 250-årsjubilerande tryckfrihetsförordningen skulle den svenska yttrandefrihetsgrundlagen,

som reglerar yttrandefriheten i audiovisuella och digitala medier, fylla 25 år. Pressens Opinionsnämnd, som är den svenska pressens självregleringsinstitut, stod i begrepp att fira hundra år. Dessutom skulle två kommittébetänkanden med bärighet på yttradefrihetsområdet presenteras under året.¹⁶ Historia, nutid och framtid förenades alltså på ett alldeles naturligt sätt.

Webbplats och logotyp

Vid mötet lyckades vi enas om webbplats och logotyp; någon exekutivkommitté kom däremot aldrig till stånd. Av pedagogiska skäl var det av vikt att enas om ett enkelt och slagkraftigt kampanjnamn. Kungliga biblioteket hade sedan några år använt formen ”Fritt ord 250 år” eller bara ”Fritt ord 250”, och denna började vi arbeta in mer aktivt från och med nu. Jag hade gjort sökningar på nätet för att kontrollera i vad mån formeln ”Fritt ord” förekom i tvivelaktiga eller möjligen upphovsrättsskyddade sammanhang. I Norge finns det en stiftelse med detta namn, som sedan 1974 men med rötter i den omedelbara efterkrigstiden värnat yttrandefriheten. Jag hade svårt att se att de kunde ha invändningar mot namnlånet.

En webbplats, frittord250.se, registrerades. Ett viktigt inslag var nyhetsflödet och kalendariet, som rapporterade om kommande aktiviteter. Där fanns även centrala källtexter, informationsmaterial och kontaktuppgifter att tillgå. För att skapa en röd tråd och för att få aktivitet på webbplatsen redan från början införde jag rubriken ”Idag för 250 år sedan”. Frihetstidens lagstiftningsarbete föregick i riksdagsutskott och det så kallade tredje utskottet, som föreberedde tryckfrihetsförordningen, sammanträdde sammanlagt 21 gånger mellan augusti 1765 och juli 1766. Frågan behandlades även i andra fora på riksdagen innan förordningen slutligen utfärdades genom kungens underskrift den 2 december 1766. Det fanns alltså en mängd datum med god spridning över året, och dessutom fyllig dokumentation i form av samtida protokoll som visade hur lagen successivt tog form. Min tanke var att följa

16. Utredningarna presenterades i januari respektive september 2016 som *Integritet och straffskydd. Betänkande av Utredningen om ett modernt och starkt straffrättsligt skydd för den personliga integriteten*, SOU 2016:7 (Stockholm 2016); *Ändrade mediegrundlagar. Betänkande av Mediegrundlagskommittén*, 1–2, SOU 2016:58 (Stockholm 2016).

lagens framväxt utifrån frågans aktuella ställning vid varje nedslag. Rapporteringen skulle ske på modern journalistprosa, ungefär som en nutida riksdagsreporter kan tänkas beskriva ett pågående lagstiftningsarbete utan kunskap om slutresultatet. Inspirationen kom från slottsmuseet i Versailles, som i augusti 2015 hade twittrat i realtid om Ludvig XIV:s veckolånga dödskamp trehundra år tidigare. För mig blev det en roande förmövning i en annan sorts skrivande än jag var van vid.

Kulturrådet har utvecklade kontakter inom konstvärlden och det föll på Elin Norquists lott att ordna fram logotypen. Uppdraget gick till formgivaren Parasto Backman. I Backmans förslag bildade orden *Fritt ord 250* formen av en blyertspenna. Bruket av tre olika typsnitt som alla var skurna av kvinnor och utan upphovsrättsliga begränsningar skulle illustrera mångfald i yttrandefriheten. När logotypen testades på olika bedömare fick vi skiftande reaktioner. Den allvarligaste invändningen var att den svarta triangel som formade blyertspennans spets kunde associeras till den symbol som använts för att utmärka

”asociala” i nazisternas koncentrationsläger. Meningarna var dock delade om hur tydlig associationen var och förslaget vann bifall.

En annan fråga var hur vi undvek att logotypen missbrukades. Avsikten var att den skulle få användas fritt av alla såväl privata som offentliga aktörer som ville uppmärksamma tryckfrihetsåret. Jag hade en del diskussioner med Kungliga bibliotekets verksjurist om att varumärkesskydda logotypen, men vi beslutade oss för enklast möjliga lösning. Logotypen fick beställas i elektroniskt format via webbplatsen och användare förband sig att respektera alla människors lika värde och rättigheter och att inte använda den i sammanhang som kan uppfattas som ”hot eller uttryck för missaktning för folkgrupp eller annan sådan grupp av personer med anspelning på hudfärg, nationellt eller etniskt ursprung, trosbekännelse eller sexuell läggning”. Formuleringen var lånad direkt ur nu gällande svensk tryckfrihetsförordning från 1949. Något uppenbart missbruk av logotypen har inte kommit till vår kännedom.

Aktiviteterna inleds

Vid Bokmässan i Göteborg 2015 gjorde Kungliga biblioteket yttrande-frihet till sitt tema och utformade montern därefter – vi ville visa vägen. Bibliotekets kommunikationschef Peter Axelsson föreslog att vi skulle dela ut faksimiltryck av 1766 års tryckfrihetsförordning och bad mig att skriva en kort introduktion. Jag hade bara tre dagar på mig men fylld av inspiration skrev jag en historik som nog var väsentligt längre än vad Axelsson hade tänkt sig. Den 36-sidiga broschyr som blev resultatet kom i alla händelser att tjäna sitt syfte väl under det följande året.¹⁷ Den trycktes i två omgångar och fick god spridning. Beklagligtvis övergav vi tidigt tanken på en engelsk översättning. Intresset från utlandet kom att bli mycket större än vi hade anat och bristen på relevant informationsmaterial var flera gånger kännbar.

Under hösten 2015 sände vi ut ett nyhetsbrev med information om aktiviteter på gång, men sedan webbplatsen kommit i drift i början av oktober upphörde denna kommunikationsform. Vi har inte mätt trafiken till webbplatsen, men att döma av rapporteringar och länkningsar i andra medier var genomslaget stort och den kom att uppfattas som den centrala informationskanalen under året. Genom att skicka ett mejl till en redaktionell e-postadress kunde man enkelt rapportera in nyheter och aktiviteter, som anslogs. I och med detta ansågs man också vara en aktiv medlem i tryckfrihetsnätverket och fick sitt namn på webbplatsen. Vid 2016 års utgång fanns 56 större eller mindre såväl privata som offentliga organisationer upptagna på denna lista.

En hel del aktiviteter till kalendarier snokade redaktionen (i praktiken jag själv) upp på egen hand, men då listades inte organisationen som medlem i nätverket. Utfallet motsvarade, för att inte säga överträffade, våra förväntningar. I det långtifrån fullständiga kalendarier förtecknades sammanlagt 173 olika aktiviteter under 2016. Många av dem, som politikerveckan i Almedalen eller Bokmässan i Göteborg, var stora arrangemang med dussintals punkter på temat. Spridningen var stor från norr till söder och med många arrangemang i utlandet, inte minst genom Svenska Institutets och ambassadernas försorg.

17. Jonas Nordin, *1766 års tryckfrihetsförordning. Bakgrund och betydelse* (Stockholm 2015). Broschyren är elektroniskt tillgänglig bl.a. här: litteraturbanken.se/forfattare/NordinJ/titlar/Tryckfrihetsforordning/sida/i/faksimil.

Utställningar, debatter och kontroverser

Svenska Institutet, en myndighet med uppgift att främja Sverige-bilden i utlandet, framställde genom Henrik C. Enbohm en skärmutställning som cirkulerade via Sveriges ambassader. På tolv manshöga rullskärmar berättades Sveriges tryckfrihetshistoria från boktryckarkonstens införande till nutid. Jag – som själv hade levererat textunderlag och faktagranskat innehållet – tyckte att projektet föreföll överambitiöst i sin förmedlingsiver, men utställningen tycks ha fyllt sitt syfte och föresådes i Budapest, Paris, Singapore, Strasbourg, Washington DC och på många andra håll.¹⁸

En annan aktiv part under året var branschorganisationen Tidningsutgivarna (TU), som genom VD Jeanette Gustafsdotter och Tobias Lindberg, medieforskare och chefsanalytiker, engagerade sig i saken. De etablerade mediernas ställning har ju på senare tid hamnat i fokus för samhällsdebatten. Jag tänker naturligtvis på diskussionen om så kallade alternativa fakta, falska nyheter, hatstormar och medveten desinformation, som blivit ett globalt och växande problem. Att ämnet skulle komma att aktualiseras på detta sätt var det inte många som förutsåg – eller önskade – när frågan om ett tryckfrihetsår först kom på tal, men i det längre perspektivet är det välgörande att tydligt klargöra mediernas viktiga funktion i en fungerande demokrati. Det är lätt att se tillbaka på 1700- och 1800-talet som en heroisk kamptid för yttrandefriheten och att glömma bort den bistra sanningen i det som ofta framhålls i festtalen: att yttrandefriheten inte är given en gång för alla; att den måste förvaltas och försvaras av varje ny generation.

På Pressfrihetens dag den 3 maj 2016 invigde TU en utställning på Kulturhuset i Stockholm. Förutom en tidslinje över svensk tryckfrihetshistoria, vilken jag var författare till, visades verk med yttrandefrihetstema av utländska och svenska konstnärer, såsom Tima Radya (Ryssland), Halil Altindere (Turkiet), George Young (Storbritannien) och Christian Saldert (Sverige). Utställningen, som finländskan Aura Seikkula var curator för, flyttade under sommaren till politikerveckan i Almedalen på Gotland och visades under hösten på bokmässan i Göteborg.

18. Utställningen kan läsas som pdf här: sharingsweden.se/wp-content/uploads/2016/06/SI_FreePress_750x1500mm_FA_Washington.pdf.

På hösten 2016 var yttrandefrihet huvudtema för Bokmässan i Göteborg – Kungliga biblioteket kunde återanvända sin monter från föregående år. En stor kontrovers utbröt kring tidningen *Nya Tidens* medverkan på mässan. Tidningen, som av redaktionen beskrivs som ”politiskt inkorrekt”, av andra som ”högerextrem”, hade först tillåtit att ha en monter, men när detta blev känt i vidare kretsar ledde det till avhopp och bojkottkampanjer från andra deltagare. Efter högljudda protester bytte mässledningens fot och meddelade att *Nya Tider* inte längre var välkomna att ställa ut, vilket ledde till ännu mer debatt. Åsikterna fördelade sig i tre läger. Somliga applåderade beslutet att utestänga tidningen. Andra menade att det var principiellt felaktigt och förfelade sitt syfte. Ytterligare andra uppfattade utestängningen som en tydlig form av åsiktsförtryck. Efter vad som får beskrivas som en mediestorm bytte mässledningens fot än en gång och upphävde utestängningen. Detta kylde knappast av diskussionen, som fortsatt långt efter avslutad mäs­sa och som fått förnyad kraft sedan det blivit känt att *Nya Tider* beviljats utställningsplats även 2017. Jag försökte, åtminstone en period, att länka till så många inlägg som möjligt på frittord250.se. Jag ville inte ta ställning i sakfrågan. Diskussionen gav emellertid en intressant provkarta på åsikter som var och en kunde vara giltiga utifrån sina egna premiser, men som var sinsemellan oförenliga. På det sättet blev det en av tryckfrihetsårets viktigaste och mest lärrika erfarenheter.¹⁹

Tisdagar med tryckfriheten

Under allt detta löpte arbetet med riksdagsboken på fram till sommaren 2016. Redaktörerna hade ett välbetänkt upplägg med regelbundna möten där vi författare kunde stämma av våra planer och läsa varandras bidrag, allt för att få en så sammanhållen publikation som möjligt. Jag var själv hårt pressad av alla andra uppgifter och lyckades inte hålla en enda inlämnings­tid utom den allra sista – och viktigaste. Min uppgift var att beskriva censuren och yttrandefrihetens historia före 1700-talet. Om valet varit mitt hade jag nog hellre skrivit om det som fallit på Marie-Christine Skunckes lott, alltså lagstiftningsarbetet – det var en fråga där jag kände mig bättre förberedd. I efterhand är jag dock tacksam över att jag i stället fick skäl att utforska nya aspekter av ämnet.

19. Se länksamling på frittord250.se/2016/08/bokmassan-nya-tider-och-yttrandefriheten/ (3.7.2017).

Informationsmaterial och merchandise från Kungliga bibliotekets uppmärksammande av tryckfriheten.

En höjdpunkt i Kungliga bibliotekets program var ”Tisdagar med tryckfriheten” – allitterationen var viktig och man kan säga att namnet föregick innehållet. Avsikten var hur som helst att i en serie öppna samtal få en fördjupad diskussion om olika yttrandefrihetsrelaterade teman. Dessa ägde rum vid fem tillfällen i mars–april 2016. Jag visste att det skulle bli en stor koncentration av aktiviteter under hösten och med programmet förlagt till våren minskade konkurrensen om utrymmet och vi hade också möjlighet att slå an tonen.

För mig var det viktigt att kunskap och expertis gick före tyckande. Samtalen skulle vara informativa hellre än konfrontativa, som annars är så vanligt i nutida debatt. Vi behövde erfarna och profilerade samtalsledare och enrollerade historikern Henrik Berggren, tidigare kulturchef på *Dagens Nyheter*, samt journalisten och samhällsdebattören Lotta Gröning, också hon disputerad historiker. Samtalsserien arrangerades i samarbete med Kulturrådet och tillsammans med Elin Norquist diskuterade vi fram ett upplägg. Timslånga samtal ansågs lagom. Vi ville ha aktiva paneler, men viktigare var att alla skulle få tala till punkt även i utförliga resonemang. Tre gäster per samtal ansågs därför optimalt, även om vi därmed var tvungna att sovra hårt bland alla de intressanta namn som var på tal.

De fem samtalsteman vi enades om var historia, juridik, journalistik, konst och framtiden, närmast den digitala utmaningen. Med något enstaka undantag tackade alla tillfrågade paneldeltagare ja till att medverka och vi fick en god blandning av en del välkända men framför allt insatta experter. För mig var det angeläget med hög vetenskaplig kompetens för att motbevisa den populära uppfattningen att akademiker inte kan tala så att vanligt folk begriper.²⁰ Sveriges television (SVT) intresserade sig tidigt för programserien – jag minns inte om de kontaktade mig eller om jag kontaktade dem. Programkrocker gjorde att de bara hade möjlighet att sända tre av samtalen, medan vi själva filmade de två övriga och lade ut i KB:s digitala kanaler.

Samtalsserien löpte utan missöden bortsett från att ett par paneldeltagare behövde ersättas – en samma dag som programmet skulle äga rum, på grund av inställda tåg mellan Göteborg och Stockholm. Min egen aktiva roll under samtalen inskränkte sig till att informera publiken om en del praktikaliteter. Det var behagligt att bilda sig och ta del av alla kloka tankar som framfördes utan att behöva göra några intellektuella ansträngningar.

Jag hade nog med egna framträdanden under året. När jag på våren 2017 räknade samman mina offentliga engagemang med tryckfrihetstema uppgick de till ett femtiotal från Gävle i norr till Broby i söder, därtill kom resor till Lahtis, Edinburgh, Los Angeles, London och Strasbourg. Somliga sammanhang var akademiska och inomvetenskapliga, men det mesta var utåtriktat och folkbildande. Det kom dock till en punkt när energin tog slut. Vid ett framträdande på Riksarkivet i Stockholm i slutet av november tvärnitade min hjärna en bit in i anförandet. Det var inga märkvärdigheter jag skulle framföra, men några nya stolpar i framställningen fick mig att tappa greppet om föredraget. Det hela fick avslutas med en improviserad frågestund, men det var en varning om att jag hade haft aningen för mycket på min agenda. I det

20. De medverkande var: religionshistorikern Mohammad Fazlhashemi, författaren Ola Larsmo och idéhistorikern Cecilia Rosengren (historia); juridikprofessorn Hans-Gunnar Axberger, domaren Helena Jäderblom och journalisten Anna-Lena Laurén (juridik); journalisten Anette Novak, justitiekanslern Anna Skarhed och medievetaren Jesper Strömbäck (journalistik); författaren Jan Guillou, teatervetaren Karin Helander och konstnären Makode Linde, som ersatte Farnaz Arbabi (konst); medievetaren Pelle Snickars, filosofen Folke Tersman och juristen och ombudsmannen Pär Trehörning, som ersatte Eva-Maria Svensson (framtiden).

skedet började emellertid tryckfrihetsåret att gå mot sin kulmen och det gällde att ro det sista i land.

Riksdagsseminariet den 2 december

Tryckfrihetsåret kröntes med ett stort halvdagsseminarium i Riksdagshuset den 2 december, på dagen 250 år sedan tryckfrihetsförordningen vann laga kraft genom kung Adolf Fredriks signatur – för övrigt hans enda insats i lagens tillkomst. Seminariet inramades av riksdagens talman Urban Ahlin och Finlands tidigare president Tarja Halonen. Andra höga politiker som höll tal var det finska grundlagsutskottets ordförande Annika Lapintie och det svenska konstitutionsutskottets ordförande Andreas Norlén. Vid seminariet presenterades den svensk-språkiga versionen av den 725 sidor tjocka riksdagsvolymen – de finska och engelska översättningarna hade inte blivit klara i tid. Bertil Wennberg hade under hösten frågat om jag godkände att boken fick titeln *Fritt ord 250 år*. Jag kunde ju inte hävda någon upphovsrätt till frasen och hur som helst var det ju smickrande att det kampanjnamn jag kläckt tre år tidigare fick en sådan rangplats.²¹

Under seminariet hade jag äran att få delta i en författarpanel tillsammans med biskop emeritus Gustav Björkstrand, författaren Agneta Pleijel samt Helena Jäderblom och Johan Hirschfeldt. Moderatoren Ulf Wickbom hade i god tid instruerat oss att förbereda fem minuters inledningar om våra respektive bidrag i boken, men denna anvisning hade jag missförstått. När det gick upp för mig som förste talare hade jag kanske femton sekunders betänketid, så min inledning blev mycket kortfattad. ”Ovanligt kort för att vara en akademiker”, anmärkte Beijbom, och det behöver inte ha varit en nackdel. Björkstrand, som satt jämte mig, hade också fattat fel men han fick åtminstone några minuter på sig att rafsa ner en del stolpar och hanterade situationen mycket elegant.

I övrigt var det hela högtidligt men också överraskande informativt med många intressanta samtal. Seminariet direktsändes i SVT.²²

21. Bertil Wennberg & Kristina Örtenhed (red.), *Fritt ord 250 år. Tryckfrihet och offentlighet i Sverige och Finland – ett levande arv från 1766* (Stockholm 2016). Boken går att ladda ned från Riksdagens webbplats: riksdagen.se/sv/SysSiteAssets/15.-bestall-och-ladda-ned/informationsmaterial/Fritt-Ord-250-ar/ (3.7.2017).

22. Seminariet går att se i sin helhet på Riksdagens webbplats: riksdagen.se/sv/webb-tv/video/oppet-seminarium/seminarium-om-tryckfrihetsforordningen-250-ar_H4C220161202se1 (3.7.2017).

En utställning med riksdagsrelaterad tryckfrihetshistoria, som tidigare visats för allmänheten på Riksdagsbiblioteket, var uppställd utanför den så kallade Sammanbindningsbanan, där dagen avslutades med samkväm och en riklig lunchbuffé.

Själv åkte jag vidare till en radiostudio direkt efteråt. Andra deltagare åkte till nästa seminarium på Riksarkivet, som passade på att hålla högtidlig invigning av sina nyrenoverade lokaler med en diskussion om offentlighetsprincipen med Johan Hirschfeldt, justitiekansler Anna Skarhed samt Berndt Fredriksson, professor i arkivvetenskap och tidigare arkivchef på Utrikesdepartementet. Det var tre verkliga experter som möttes, med erfarenhet inte bara av det teoretiska, utan också av den praktiska hanteringen av ämnet. Diskussionen, som leddes av journalisten och högskolelektorn Christoph Andersson, filmades och finns tillgängligt på Youtube. Det 2,5 timme långa programmet var ett av de spänstigaste och mest intressanta numren som kom ut av tryckfrihetsåret och rekommenderas varmt.²³

Efter den 2 december tunnades det raskt ut med aktiviteter, även om jag hade en del åtaganden kvar. Vid ett seminarium på Free Word Centre i London – vilket fåtts till stånd av den outröttlige David Goldberg i samarbete med Sveriges och Finlands ambassader – fick jag framträda tillsammans med några verkliga storheter: Elizabeth Denham, Storbritanniens ombudsman för FOI-frågor, samt Lord James Wallace of Tankerness, som drivit igenom FOI-lagstiftningen i det skotska parlamentet. Här som i andra internationella sammanhang fick jag uppleva vilken förebild den svenska handlingsoffentligheten är i många länder. Det är det riktmarke som många mäter sig mot och detaljkunskapen om den svenska lagstiftningen är häpnadsväckande stor bland dem som arbetar med dessa frågor.

Mitt sista större engagemang ägde rum i Palais de l'Europe i ett januarikallt Strasbourg 2017. Sveriges ständige representant vid Europarådet, Torbjörn Haak, ordnade ett lunchseminarium i samband med den parlamentariska församlingens, PACE:s, möte då mediefrihet, attacker på journalister och utmaningarna kring nätmedier och näthat stod på dagordningen. Medverkade gjorde jag, Helena Jäderblom – som nu befann sig i sin hemstad – Melody Patry från den ideella London-

23. "Riksarkivet uppmärksammar tryckfrihetens 250-årsdag den 2 december 2016", <https://youtu.be/YoFoSSxEPZM>.

baserade organisationen Index of Censorship, samt Nils Muižnieks, Europarådets kommissionär för mänskliga rättigheter. Dagens överraskning kom då Muižnieks hävdade att han under sina nästan fem år på posten aldrig hade uppfattat att tillgången till allmänna handlingar var ett problem. I dag fanns sociala medier och fenomen som WikiLeaks som säkerhetsventiler, hävdade han med vad flera av oss ansåg vara en häpnadsväckande aningslöshet. Att den sortens okontrollerade läckor av sekretessbelagd information äger rum är ett symptom på att det saknas fungerande lagstiftning som garanterar medborgarnas insyn, invände bland andra Jäderblom.

Tryckfrihetsåret i backspegeln

Uppfylldes min vision om tryckfrihetsåret? I det moderna utvärderingssamhället ska som bekant allt mätas och vägas och kvalitetssäkras, men det har jag inte gjort. Jag kan däremot konstatera att det torde ha varit svårt att undgå tryckfrihetsfrågan om man haft tillgång till någon som helst form av nyhetsmedium under 2016. Somt av det som sagts och skrivits har varit informativt och mycket bra; somt har varit generande dåligt. Det finns flera faror med denna sorts jubileer. En är att man göder och fortplantar förljugna framgångssagor och falska idéer om tingens förträfflighet. En annan är att man i pedagogiskt nit försöker nöta in några tydliga poänger som sedan förmedlas, förenklas och förvanskas till den punkt då det som återstår är mer falskt än sant. Jag har sett exempel på allt detta under året.

Trots det måste tryckfrihetsåret betraktas som en framgång, särskilt mätt mot den lilla apparat och den förhållandevis begränsade ekonomi som funnits. Jag vågar säga att långt fler svenskar i dag, och åtminstone för en tid, vågar räcka upp handen när året 1766 kommer på tal. Vi har haft flera intensiva och viktiga debatter om yttrandefrihetens betydelse och många fler har blivit medvetna om de reella utmaningar som den utsätts för i dag. Det har producerats, och fortsätter att produceras, ny forskning som fördjupat vår kunskap om varierande aspekter av frågan. I vad mån skolungdomen involverats i allt detta har jag ingen klar uppfattning om, men jag är dessvärre skeptisk. Med egna krafter har jag inte förmått att nå denna målgrupp och jag känner heller inte till några särskilda skolinriktade aktiviteter. Förhoppningen står till enskilda lärares insatser och till att framtidens läromedelsförfattare fortsätter att förbättra undervisningsmaterialet.